

Cymbidium sanderae Sander ex Rolfe

Trong số báo *Orchid Digest* tập 74, số 01 tháng 1-2-3 năm 2010, trang 18 có đăng hình 3 cây lan đặc hữu của Việt Nam: *Cymbidium schroederi*, *Cymbidium erythrostylum* và cây *Cymbidium sanderae* với vài giò ngắn ngủi:

- *Cymbidium schroederi* rất hiếm thấy người nuôi trồng vì cây này mọc ở trong một khu vực nhỏ thuộc Nam Trung bộ Việt Nam.
- *Cymbidium erythrostylum* vẫn là một cây lan tuyệt đẹp của Việt Nam.

- *Cymbidium sanderae* một cây đặc hữu của Việt Nam mà các nhà khoa học từ lâu vẫn lầm lẫn là một biến dạng (variety) của cây *Cymbidium parishii*.

Khi nhìn vào hình ảnh cây *Cymbidium sanderae* trong tờ *Orchid Digest* và hình trên Internet, thấy sao quá giống cây lan của tôi đang nở hoa ở ngoài cửa trước. Đợi cơn mưa vừa ngưng hạt, tôi vội chạy ra bung vào trong nhà. Cả tuần nay, miền nam California hay chính xác hơn là vùng quận Cam hơn một chục năm nay mới có trận mưa lớn và tầm tã suốt một tuần lễ như vậy. Cây lan còn ướt sũng nước, nhưng không thể nào nhầm lẫn được, chính thực đó là cây *Cymbidium sanderae*, cây lan đặc hữu của quê hương thân yêu của tôi mà từ lâu tôi tìm đồ con mắt cũng không ra.

- Cây lan *Cym. schroederi*, tôi chỉ nhìn thấy trong tấm ảnh do tiến sĩ Leonid Averyanov tặng cho vào năm 1998.
- Cũng vào năm đó tôi mua 2 cây *Cymbidium erythrostylum* nhỏ của một vườn lan ở Solana Beach và 1 cây của Andy's Orchids. Sau vài năm ra hoa, cây cứ nhỏ dần rồi chết, vì Placentia, nơi tôi ở mùa hè quá nóng. Nhưng bây giờ các vườn lan công nghệ đã gieo được hạt hay cấy mô ra được cho nên khá dễ tìm, Santa Barbara Orchid Estates, Andy's Orchids đều có bán với giá 25-50\$ tùy theo cây lớn hay nhỏ và giống tốt hay không.
- Riêng cây lan *Cym. sanderae*, tôi không tìm được vì các nhà khoa học thường gọi là *Cym. parishii* var. *sanderae* và không phải là của Việt Nam nên tôi không chú ý đến.

Theo *Internet Orchid Species Photo Encyclopedia* (IOSPE), cây lan này có đồng danh là *Cymbidium parishii* var. *sanderae* Rolfe 1904, ngoài ra còn có tên phổ thông “Sander’s *Cymbidium*”, người vợ của một chủ nhân vườn lan tại Anh Quốc vào những năm 1800. Nguồn tin này cho hay, cây lan này chỉ có tại Miến Điện, mọc ở trên thân cây xanh lá trong vùng rừng núi ẩm thấp. Cây vào loại trung bình có từ 9-15 lá. Dò hoa mọc từ đáy, củ dài 30-50 phân, uống cong có 3-15 hoa, to ngang 7.5 phân. Hoa nở vào mùa Đông đến cuối mùa Xuân và rất thơm.

Nhưng theo bảng liệt kê các giống lan của các quốc gia trên thế giới do tổ chức bảo vệ các giống có nguy cơ bị tuyệt chủng (*CITES Orchid Checklist* tập 1-2-3), cây *Cymbidium sanderae* (Rolfe) P.J. Cribb & Du Puy là **một cây lan đặc hữu của Việt Nam**.

Cym. parishii
www.orchidhunter.com

Cym. parishii var. *sanderae*
www.orchidspecies.com

Nhìn vào hai bông hoa, người ta thấy ngay sự khác biệt về hình dáng và màu hoa. Theo tài liệu, cây lan *Cymbidium parishii* do Reichenbach tìm ra vào năm 1874 tại Miến Điện và cây *Cymbidium parishii* var. *sanderae* do Rolfe công bố vào năm 1904.

Mãi cho đến 84 năm sau tức là năm 1988, Phillip Cribb và DuPuy mới nhận ra sự khác biệt và tách cây *Cym. sanderae* thành một giống khác. Gunnar Seidenfaden, một khoa học gia danh tiếng về lan đã cho biết trên trang 339 trong cuốn *Orchids of Indochina* như sau:

Cây lan *Cym. sanderae* là một cây lan **đặc hữu của Việt Nam, mọc tại Langbiang, Lâm Đồng**, căn cứ vào mẫu do Micholitz gửi cho Sander. Sau đó Sander lại nhận được thêm một số cây gửi đi từ Langbiang. Khi nở, hoa chỉ có 2-3 cây, trong số này lưỡi hoa có đốm màu đậm, còn các cây khác lưỡi không có đốm được gọi là *Cymbidium x ballianum*.

Trên trang 340, Seidenfaden còn đưa ra nhiều nhận xét của ông và các khoa học gia khác như: Rolfe, Micholitz, DuPuy & Cribb, Sigaldi, Guillaumin, Holt, Aveyanov & Huyền, với các tên khác nhau như: *Cym. mastersii*, *Cym. ballianum*, *Cym. x pseudoballianum* v.v...

Khoảng 15 năm trước đây, chúng tôi mua cây lan này của một vườn lan tại Santa Barbara, California. Tôi còn nhớ hôm đó vợ tôi nằng nặc đòi mua cây này, tôi thấy bâng tênh là *Cymbidium parishii*, nhà vườn lại dùng que tre buộc dò hoa dựng đứng, chẳng có gì đẹp để nếu so với những cây lan Cym. Red Beauty hay Cym. Ruby Eyes hay Cym. Nicole's Valentine mà giá lại hơi đắt. Chủ vườn tuy quen nhưng nói đây là cây nguyên giống (species) hiếm quý cho nên chúng tôi đành phải mua với giá 55\$. Về nhà bỏ que tre ra, dò hoa buông rũ xuống, trông cũng hấp dẫn. Những năm về sau, cây lan này ra hoa đều đặn khi 2-3 dò hoa, có năm ra tới 6 dò uốn cong xuống cũng khá ngoạn mục. Đây là một giống lan hơi rũ xuống (semi-pendulus)

và lá cũng mềm mại, uốn cong ôm chầu rất phù hợp với sở thích của người Á Đông. Trong hình ảnh trên, tôi phải dùng que chông để dễ chụp hình.

Theo *The Orchid Hunter*, ngoài sự khác biệt về đậm nhạt trên lưỡi hoa, dò hoa của cây *Cym. sanderae* mọc từ đáy củ, còn cây *Cym. parishii* dò hoa mọc ở giữa kẽ lá. Xem lại cây lan của tôi có 3 dò: 2 mọc giữa kẽ lá còn một mọc từ đáy củ và dí mũi sát vào bông hoa sáng, trưa, chiều tối cũng chẳng thấy có mùi thơm như IOPSE đã nói ở trên.

Vậy thì cây lan của tôi có phải là cây *Cym. sanderae* hay không? Vấn đề này phải đợi các bạn chơi lan ở Đà Lạt và thạc sĩ Nông Văn Duy, thuộc viện Sinh Học Tây Nguyên, xác nhận xem sao vì theo báo cáo tổng kết không nhắc tới cây này. Có thể là Micholitz bé cái làm cây nọ với cây kia chăng? Từ năm 1954 đến nay, khoa học tiến bộ rất nhiều mà tại sao không thử nghiệm DNA xem sao? Các khoa học gia cứ ông nói gà bà nói vịt, làm cho bọn dân chơi tài tử như chúng tôi muốn điên cái đầu và làm giàu cho bọn con buôn tha hồ treo cao giá ngọc.

Từ khi vợ tôi lâm trọng bệnh, kéo dài trên một nệm rồi qua đời. Vườn lan bị bỏ lã, bỏ lóc cho đến mấy năm sau, các cây lan bị nạn rệp sáp tấn công trầm trọng rồi dần dần đi theo bà chủ. Nhưng không hiểu tại sao cây lan *Cym. sanderae* vẫn còn sống sót.

Năm nay cây lan ra được 3 dò hoa, 2 đã mãn khai, 1 còn đương hàm tiếu. Lau chùi sạch sẽ, lấy kéo cắt bỏ những cành hoa năm ngoái đã khô héo quắt queo còn sót lại và những lá đã úa vàng hoặc bị cháy ngọn. Tôi bung chậu lan để trước bàn thờ, thấp nén hương, tưởng nhớ người vợ hiền thực đã bỏ tôi và những cây lan yêu quý ra đi vào lúc tuổi già xế bóng...

Placentia đầu năm 2010